

Rued Langgaard: Symfoni nr. 2 "Vaarbrud" Original version (BVN 53[a])

Kritisk førsteudgave ved Bendt Viinholt Nielsen

Forord

Om symfoni nr. 2

Kompositionen blev ifølge et tidligt notat påbegyndt i marts 1912.¹⁾ Så sent som i 1948 opgiver Langgaard dog januar 1912 som kompositionstidspunkt for tredje sats.²⁾ I juli 1912 omtaler komponistens far, Siegfried Langgaard symfonien under titlen *Vaarbrud* i et brev til sønnen,³⁾ og alle tre satser forelå angiveligt samme år i førsteudkast under en eller anden form.⁴⁾ Den tidligste foreliggende nodekilde omfatter to udaterede skitseblade, som efter håndskriften at dømme stammer fra 1912, og som indeholder stort set ugenkendelige udkast til passager i slutningen af første sats. Til tredje sats er bevaret en række skitser, der sandsynligvis går tilbage til medio 1912, og som vidner om det minutiøse kompositionsarbejde, der lå forud for den første fuldstændige nedskrift af symfonien i et såkaldt partitel, hvor alle værkets stemmer er noteret på et reduceret antal nodesystemer, i dette tilfælde fra tre til seks. Particellet blev udarbejdet i løbet af sommeren og efteråret 1913. Tredje sats blev, som den første, afsluttet 3. juli 1913 under et sommerophold på "Rosengården" i Kyrkhult, Blekinge (Sverige). Anden sats fandt først sin form i september 1913; i skitsen er den slutdateret 10. september. Og endelig blev første sats færdig i skitseform 1. oktober 1913. Partiturrenskrivningen blev påbegyndt straks efter, og det smukt udfærdigede manuskript blev dateret 17. januar 1914 (efter første sats) og 5. marts 1914 (efter tredje sats). Symfonien var i sin urform disponeret i to dele, idet anden sats uden pause gik over i tredje sats.

Den 24. oktober 1914 daterede Rued Langgaard en, med moderen Emma Langgaards ord, "lille Forklaring eller Redegørelse i Ord som min Søn – paa Anmodning – satte over sin Symfonie No 2 for sine Venner".⁵⁾ Noten gengives her, men det skal understreges, at den ikke var tænkt til offentliggørelse i forbindelse med opførelser af værket, og at teksten må antages ikke at være dækkende for så vidt angår anden sats, der i nærværende udgave præsenteres i en, i hvert fald for slutningens vedkommende, ændret form:

Vaarbrud.

Symphonie for Orkester No 2

'*Alles vergängliche ist nur ein Gleichnis*' kunne næsten staa som Motto over Symph[onien].

Salige er de rene af Hjertet er vel Grundtonen i Adagioen –

thi de skulle se Gud om ogsaa foreløbig kun i Lignelser:

Und ich glaub' das alte Märchen
daß die Lerchen hoch im Blau'n
unser'm Herrgott in den Himmel
und die schönen Engel schau'n ⁶⁾

I *Allegro con anima*

Alles vergängliche - - dog dette kender Barnesjælen ikke, i barnlig Tro former den sig sin Verden uden for Tid

og Skranker, – den første Knop i Livets Foraar. Udfra sin Ideekre[d]s besjæler Barnet sin Verden, og iler frem, frimodig, meddelsom –, hvor længe, hvor langt, det ved det ikke - - -

Alles ist nur ein Gleichnis

(Lento) Dog det er bunden i sin Naturs Erkjendelse, fremmed og hjemløs staar det før eller senere og kan kun lytte til de stille Røster som aldrig forstummer, dem, som formede et Liv i barnlig Tro til den skønneste Lignelse.

II Lento religioso quasi adagio.

Og opgaar Støvets Bønner, medens Svaret fra Oven stiger ned med himmelsk Røst, og Sorgen som blev nedlagt i vort Bryst naar til sin Tid den trofast er bevaret dybt fra vort Hjerte hæver sig som Lyst! ⁷⁾

Stille lyttende til de indre Røster sidder Menneskesjælen ydmyg afventende og Haabet svinger sig op mod et Fredens Hjem.

(Con moto) Som en Bøn svinder det bort i Sommervindens Sus over Lande og Skove, som forklaret vender det tilbage – besvaret – i den milde Vind som kærtegner den hede Pande, medens Blikket taarefyldt smilende glider udover de dugfriske Enge i den svale Morgenstund hvor alt er stille - - - - .

III (med Sopransolo)

Kun Lærkerne kvidre højt over Forgængelighedens Lande, og over dem, i Sommertaagerne søger Solens Lys og Kraft at bryde frem. Og Sommerdagen gryer – Sol og Varme spreder sig imod Middagstide, og Tanken følger Lærkerne som synes at forsvinde i den evigt blaaende Himmel.

Alles vergängliche ist nur ein Gleichnis.

Uropførelsen fandt sted i Dansk Koncert-Forenings regi i Odd Fellow-Palæets store sal den 17. november 1914. Dirigent var komponisten Louis Glass, der ved denne lejlighed debuterede som foreningens faste kapelmester. Med symfoni nr. 2 præsenteredes det københavnske publikum for første gang for en stort symfonisk arbejde af Langgaard. Det førte dog ikke til det gennembrud, den 21-årige komponist utvivlsomt havde forventet. Anmelderne hæftede sig ved Langgaards ”skrivefærdighed” og hans forbløffende beherskelse af det orkestrale apparat, men den generelle holdning var, at kompositionen i alt for høj grad lænede sig op ad forbilleder som Gade, Wagner og Richard Strauss, og at værkets storform var mislykket. ”Det hele [kom] lidt hulter til bulter, næsten lidt hunde-hvalpet” skrev Charles Kjerulf i *Politiken* (18.11.1914), og Gustav Hetsch konkluderede i *Nationaltidende* (samme dag), at symfonien ”var og blev et Misfoster!”. Man fandt også, at Langgaard beredte sopransolisten Ellen Nørregård-Hansen utrolige vanskeligheder i finalen, og Hetsch fandt endog denne sats ”uden Sammenhæng”. Om selve udførelsen kan have påvirket anmeldernes syn på sagen, er vanskeligt at sige, men komponisten var stærkt utilfreds med Louis Glass’ fortolkning. Emma Langgaard siger kort tid efter rent ud, at værket blev maltrakteret ved opførelsen.⁸⁾

Allerede tidligt, måske endog inden uropførelsen, foretog Langgaard en ændring i anden sats. Når kronologien er uklar, skyldes det lakuner i det bevarede partiturmateriale og det forhold, at en førstehåndskilde til viden om tidlige revisioner i værket, det oprindelige stemmesæt, er gået til grunde. Det fremgår dog af partituret, at der i to omgange er udskiftet sider i satsens mellemafsnit (t. 73-89). Skitserne rummer to forskellige udformninger af passagen mellem t. 80 og 90, og på et tidligt tidspunkt udskiftede Langgaard øjensynlig den først valgte version med den anden, dobbelt så lange version. Han indsatte endog to alternativer af denne lange version i partituret og betegnede dem hhv. ”I” (20 takter) og ”II” (17 takter). Ifølge en skitsedatering vendte han dog allerede i september 1915 tilbage til den oprindelige løsning, som ikke siden blev ændret og derfor svarer til udgavens t. 81-89. Den udskilte passage betegnet ”I” blev senere genbrugt, først i *Sfærerne Musik* og derefter i en ny slutning på symfoniens andensats (jf. nedenfor).

Før genopførelsen af symfonien i 1917 blev sats 2 skilt fra sats 3. Hvorledes dette blev effektueret er uvist, da de oprindelige partitursider med slutningen af anden sats er forsvundet. Måske udelod Langgaard blot den 11 takter lange udklang på satsen, som ses i particellen. Det stemmer i hvert fald overens med senere versioner af slutningen. De tidlige forandringer i værket omfatter endvidere enkelte rettelser og tilføjelser, som er indføjet i partituret med rødt blæk, først og fremmest en ændring af hornstemme 1-2 i sats 1, t. 125-141, og de i udgaven anførte metronomtallet i tredje sats.

Symfoniens anden opførelse fandt sted 7. december 1917, hvor Langgaard præsenterede værket som afsluttende programpunkt ved en koncert med egne kompositioner, han havde foranstaltet i Odd Fellow-Palæets store sal. Solisten var denne gang Mimi Klein og Langgaard dirigerede selv Københavns filharmoniske Orkester. I pressen meldes om et stort antal tilhørere, og publikumsmodtagelsen skal have været overordentlig positiv. Kritikernes holdning var dog i alt væsentligt uændret.

I 1919 eller snarere i 1920 forud for den tredje opførelse, som fandt sted i Tivolis Koncertsal den 26. juni dette år med Frederik Schnedler-Petersen som dirigent, foretog Langgaard nogle få rettelser, ligesom han antagelig ved samme lejlighed tilføjede triangel og bækkener i værkets sidste 22 takter. Væsentligst var dog, at slutningen på anden sats blev omarbejdet. To partiturlblade (som nu er forsvundet) blev udskiftet med to nye blade, hvis indhold er identisk med udgavens t. 117-165. En markant del – t. 129-146 – var dog næsten uforandret hentet fra det ovenfor beskrevne mellemafsnit ”I”, som tidligere en kort overgang havde været indlemmet i satsen. Den pågældende passage var i mellemtiden blevet inddraget i *Sfærernes Musik* (1916-18), hvor den optræder med få ændringer som t. (10)11 efter cfr. 17 til og med t. 8 efter cfr. 18 (i hovedorkestret). Selv om disse omtrent 18 takter var blevet til 1913-14 i en anden kontekst, falder de naturligt ind i den specielle klangverden i *Sfærernes Musik*. Det samme er ikke tilfældet i symfoni nr. 2, og Langgaards genindsættelse af passagen i anden sats (i øvrigt med en tilføjet harpestemme) må givetvis bero på en programmusikalsk idé. Måske et glimt af de kolde, lysende sfærer, som skal sætte satsens ellers gennemgående varme, religiøst meditative stemning i perspektiv? En noget anden association fik komponisten Alfred Toft, da han hørte opførelsen i Tivoli i 1920, hvilket fremgår af hans positive anmeldelse i *Berlingske Tidende* (27.6.1920):

Trods Paavirkning af nytysk Musik er dette friske Arbejde af et saa ungt Talent dog ægte dansk i sin Grundtone, ja bringer undertiden Tanken hen paa de milde Sommerklange, som vi elsker hos Niels W. Gade. Der er Vaarbrud og spirende Kraft i første Sats. Andel Del [...] bestaar hovedsagelig af drømmende Koralklange, der paa én Gang afbrydes af sære, hypermoderne Toner, der paa dette Sted virker saa overraskende, som Fauner og Satyrer vilde gøre i vor fredelige Bøgeskov. Sidste Sats med Sopran-soloen er den betydeligste. Af fuldt Hjerte synger Langgaard her en begejstret Pris til Vaaren, eller rettere lader Sopranen synge den, og han kunde ikke faa nogen bedre fortolker end Fru Ellen Overgaard, hvis imponerende Sopran kastede Glans over dette meget høje og fordringsfulde Parti.

Med rettelserne i 1920 fik symfonien den form, hvori den her udgives, og som var gældende ved de fire sidste opførelser af originalversionen, som fandt sted i Tyskland og Østrig i årene 1921-25. Primus motor var dirigenten Hans Seeber-van der Floe, som ledede alle fire opførelser med Ellen Overgaard som solist under værkets tyske titel *Frühlingserwachen*.

Først var der tale om en ”nordisk koncert” i Essen med det stedlige orkester den 26. oktober 1921. Komponisten overværede opførelsen, ligesom også dirigenten Max Fiedler, der i 1913 havde uropført Langgaards første symfoni i Berlin. Komponisten meddeler – i telegramform – lidt om prøveforløbet og publikumsmodtagelsen i Essen i det postkort,⁹⁾ han dagen efter koncerten skrev hjem til sin mor:

Der var stor Begejstring – Maatte rejse mig efter Adagioen – spontant Bifald trods det at man ikke her klapper mellem Symfoniafdelinger. Sad ved siden af Fiedler som giver ’Parolen’ ved at applaudere. Fru O[vergaard] var umulig – Jeg maatte ’paa Knæ’ for hende – truede med ikke at vilde synge.’ Jeg gjorde Orkestret skrupnervøs ved mine evige Bemærkninger fra Salen!’ – Man prøvede kun på mit – og hun kunde komme til (Grieg Sang) naar det behagede mig. Hun var et ’Neben bei’. Jeg sendte Blomster – sang dog Sopran-soloen ret uvenligt. Men Succes – Jeg [blev] 5 Gange fremkaldt.

I *Neue Musik-Zeitung* anfører Ludwig Riemann i en ganske kort omtale af koncerten, at den havde fortjent et større publikum, idet de opførte værker af Tor Aulin og Langgaard greb tilhørerne med deres atmosfære af ”forfriskende bjergluft og drømmende fjordstemning” (årg. 43, 1922, hefte 6, s. 94).

Dernæst blev symfonien opført i Berlin ved Langgaards præsentationskoncert med Blüthner-orkestret den 10. maj 1922, hvor hovednummeret var *Sfærernes Musik* (anden opførelse). Koncerten fandt sted i Singakademie under den danske dronning Alexandrines protektion. Kritikerne koncentrerede deres opmærksomhed om *Sfærernes Musik* og bragte kun korte kommentarer om symfonien, som fx Dr. Heinz Pringsheims præcise karakteristik i *Allgemeine Musik-Zeitung* (årg. 49, 19.5.1922; s. 423):

Aus der Sinfonie spricht noch die naive, ungebrochene Freude am Wohlklang, am reinen, glänzenden A-dur-Akkord, an feurig-jublenden Wagnerischen Streicherfiguren und an himmlischen Längen.

Ti dage senere, den 20. maj 1922, kom værket op i Grosser Musikvereins-Saal i Wien med Wienersymfonikerne ved endnu en ”nordisk orkesterkoncert”, som indledtes med værker af Sibelius og Grieg. Efter pausen fulgte en ren Langgaard-afdeling med *Symfonisk Festspil* (BVN 166) og symfoni nr. 2. Komponisten overværede koncerten. Og endelig bragte Hans Seeber-van der Floe symfonien til opførelse ved en radiokonzert med udelukkende danske værker i Süddeutscher Rundfunk den 3. april 1925. Ved denne lejlighed opførte det sydtyske radioorkester også værker af J.L. Emborg, Fini Henriques, Carl Nielsen og Kuhlau.

Hermed er historien om den foreliggende, oprindelige version af symfonien for så vidt slut. I 1925 løb Langgaard ind i en krisepræget periode, hvor han følte trang til at reflektere over sin hidtidige produktion og i konsekvens heraf foretog revisioner og forkortelser. Selv om symfoni nr. 2 reelt var hans mest succesfulde og hyppigst opførte større værk, fik det ikke lov til at ligge. I partiturrenskriften fra 1914 blev der nu (1925-26) indført spring og rettelser, og Langgaard gennemførte en væsentlig formændring, idet anden sats, med en ny slutning (den fjerde), blev indsat som et afsnit i første sats efter t. 148 og med efterfølgende overspringelse af t. 149-177. Denne radikale ændring synes at være opgivet igen, da Langgaard i sommeren 1926, hjulpet af sin senere hustru Constance Tetens, udarbejdede det andet partitur til værket (RLS 11,3). Revisionsarbejdet blev herefter videreført med udgangspunkt i dette nye manuskript, mens det oprindelige partitur blev efterladt i den nævnte omredigerede form. Og muligvis repræsenterer partituret, som det foreligger i dag, en selvstændig 1926-redaktion af symfonien. Revisionsperioden sluttede først i 1933, hvorefter et tredje partitur blev udfærdiget (RLS 11,1). Førsteopførelsen af den endelige version fandt sted som studieopførelse i Statsradiofonien under Launy Grøndahls ledelse og med Inger Lis Hassing som solist den 21. maj 1948.

Symfonien er i den endelige redaktion først og fremmest karakteriseret ved at være betydelig kortere end originalversionen, idet kun første halvdel af den oprindelige førstesats er bevaret, svarende til nærværende udgaves t. 1-218. Første og anden sats er endvidere hægtet sammen til én sats ved hjælp af en tilføjelse, 10 takter lang overledning. Forkortelsen kom til at betyde, at symfoniens åbnings- og hovedtema ikke på noget tidspunkt bliver gentaget – en svaghed, Langgaard søgte at råde bod på ved at indlægge et par ’reminiscenser’ af temaets begyndelse i den afsluttende vokale sats.

Den foreliggende kritiske udgave blev førsteopført i Odense Koncerthus den 12. december 2002 med sopranen Ann Petersen og Odense Symfoniorkester, dirigeret af Paul Mann.

© Bendt Viinholt Nielsen, august 2002

Noter

- ¹⁾ ”Komp. Marts 1912 – Sept 1913”, notat fra 1914 i RLs privatarkiv, KB HA Utilg. 554, 4.
- ²⁾ Datering på klaverpartitur til sats 3 (RLS 11,2).
- ³⁾ Brev fra SL til RL, RLs privatarkiv, KB HA Utilg. 554,7.
- ⁴⁾ Ifølge værkliste fra primo 1916 (betegnet *RL 1916*), RLs privatarkiv, KB HA Utilg. 554,1.
- ⁵⁾ EL i brev til Godtfred Skjerne 17.5.1915, Musikhistorisk Museum, Skjernes Samling; en afskrift af noten er vedlagt dette brev, mens originalen i RLs håndskrift findes i RLs privatarkiv, KB HA Utilg. 554,4. RLs *Gleichnisz* er rettet til *Gleichnis*, og Rittershaus-citatet er bragt i overensstemmelse med digtets trykte form.
- ⁶⁾ Rittershaus, af teksten til tredje sats.
- ⁷⁾ Frederik Paludan-Müller (if. EL).
- ⁸⁾ EL til Godtfred Skjerne 6.5.1915, Musikhistorisk Museum, Skjernes Samling.
- ⁹⁾ RLs privatarkiv, KB HA Utilg. 554,8.

Sangtekst (sats 3)

Emil Rittershaus (1834-97): Lenzklänge

I.

Hör' ich rings die Lerchen singen,
Wenn so mild die Sonne scheint,
Ist es mir, als hätt' ich nimmer
Tränen auf der Welt geweint,

Und ich glaub' das alte Märchen,
Daß die Lerchen hoch im Blau'n
Unserm Herrgott in den Himmel
Und die schönen Engel schau'n!

II.

Schau, die Birken und die Buchen
Tragen schon ihr Sonntagskleid,
Denn der Sonntag für die Erde
Ist die liebe Frühlingszeit.

Hundertstimmig singt und klingt es
Durch die Felder, durch den Hag:

"Sei begrüßt nach kalten Tagen,
Sei begrüßt, du Sonnentag!"

Weißer Glöcklein auf der Wiese
Läuteten den Sonntag an;
Duft'ge Blumen haben ihre
Schönen Augen aufgetan.

In des Windes leisem Rauschen
Tönt's wie ferner Orgelschall,
Und die allerschönste Predigt
Hält im Wald die Nachtigall.

- - -

Freu' dich, Herz, im Sonnenglanz –
O laß die volle Lenzespracht,
Durch deiner Seele Tiefen schweben!

Dansk gendigtning ved Rolf Harboe (1860-1938)

I.

Naar jeg hører Lærker synges,
mens de stiger højt og let,
er det mig som om jeg aldrig
havde Sorgens Taarer grædt;

og jeg tror det gamle Sagn, at
Lærken højt i Luftens blaa
kan til Himlen og vor Herre
og de skønne Engle naa!

II.

Se, hvor Birken nu og Bøgen
pynter sig i Søndagsdragt,
thi det er jo Jordens Søndag
nu i Vaarens unge Pragt.

Hundredstemmig Fuglesangen
klinger under Skovens Tag,
vær velsignet efter Mørket
nu du fagre Solskinsdag!

Klokkeblomster over Vangen
festligt ringer Søndag ind,
fine Blomsters glade Øjne
titter frem i Solens Skin,

og i Vindens Susen toner
som et Orgel Skovens Sal,
mens en dejlig Præken holdes
af den lille Nattergal.

- - -

Fryd dig Sjæl i Solens Glans –
o, lad den fulde Foraarspragt
igennem Sjælens Dybde svæve!